

DOI: 10.31319/2709-2879.2024iss1(8).306381pp22-26
УДК 94:338,2:355](470+571:477)

Донченко С.П., доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціології
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
ORCIDID: 0000-0002-6112-0802
e-mail: sveta33lida@ukr.net

Калістратов М.В., здобувач вищої освіти
Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське
e-mail: mkalistratov90@gmail.com

Donchenko Svitlana, Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology
Dnipro State Technical University, Kamianske
Kalistratov Mykhailo, recipient of higher education
Dnipro State Technical University, Kamianske

ІСТОРИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

A HISTORICAL VIEW OF UKRAINE'S ECONOMY DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Будь яка держава, на території якої ведеться загарбницька війна, навіть маючи свою армію і озброєння, вимушена переводити свою економіку з мирного плану роботи на військовий. Під час війни руйнуються підприємства, установи, поселення, гинуть люди. Вимушеною є евакуація населення, підприємств. В результаті знищення робочих місць загарбниками, держава вимушена думати про створення нових підприємств з робочими місцями для внутрішньо переміщених осіб, про житло для них, пенсійне забезпечення, медичне обслуговування, освіту тощо.

Відповідно до цього, в Україні відбуваються серйозні зміни в економіці. З нападом Російського рашизму, була знищена значна частина підприємств на сході України. Це викликало часткову релокацію промисловості. Знищені великі підприємства, держава відновити не зможе під час війни. Тому економісти запропонували збільшити внутрішній валовий продукт за рахунок малого і середнього бізнесу. В умовах війни була спрощена процедура ведення бізнесу. На першому етапі були зменшені податки з бізнес-структур. Малий і середній бізнес почали виробляти продукцію для фронту і створювати нові робочі місця. Відповідно було збільшено військові податки з працюючого населення.

За рахунок цього і економічної допомоги США і країн Євросоюзу, інших країн-партнерів вдалося децю стабілізувати економіку України.

Ключові слова: війна, економічні ризики під час війни, внутрішній валовий продукт, малий і середній бізнес, економічна допомога, перехід на «військові рейки».

Any state on whose territory a war of aggression is being waged, even if it has its own army and weapons, is forced to transfer its economy from a peaceful plan of work to a military one. During the war, enterprises, institutions, settlements are destroyed, people die. Forced evacuation of the population and enterprises. As a result of the destruction of jobs by the invaders, the state is forced to think about creating new enterprises with jobs for internally displaced persons, housing for them, pensions, medical care, education, etc.

Accordingly, serious changes are taking place in Ukraine's economy. With the attack of Russian racism, a large part of the enterprises in the east of Ukraine was destroyed. This caused a partial relocation of industry. Destroyed large enterprises, the state will not be able to restore them during the war. Therefore, economists proposed to increase the gross domestic product at the expense

of small and medium-sized businesses. During the war, the business procedure was simplified. At the first stage, taxes on business structures were reduced. Small and medium-sized businesses began to produce products for the front and create new jobs. Accordingly, military taxes on the working population were increased.

Due to this and the economic assistance of the USA and the countries of the European Union, other partner countries managed to somewhat stabilize the economy of Ukraine.

Thanks to the partial stabilization of the economy of our country during the war, it was possible to create enterprises in Ukraine for the production of military equipment. But funds for the purchase of own equipment are critically lacking. Foreign investments in the military industry of Ukraine are needed. At the same time, joint ventures with various countries have emerged that produce shells, guns, and repair equipment damaged by the enemy.

It was difficult to stabilize the economy, there was no experience of working in wartime conditions. The logistics of internal trade were destroyed, which could turn into a global food crisis.

There was also an energy problem. And in 2022-2023, and now, constant work is being done with partner countries regarding the supply of equipment to restore generation and power supply.

Key words: war, economic risks during war, gross domestic product, small and medium-sized business, economic assistance, transition to "military rails".

JEL Classification: H56, J10, J11.

Постановка проблеми. Найбільша війна ХХ ст. – Друга світова, яка зачепила всю Європу. Особливо важкою вона була для України, по якій війна пройшла двічі: на Схід і на Захід. Друга світова і російсько-українська війни розпочалися без попередження, хоча в обох випадках біля західного кордону СРСР і східного кордону України накопичувалась велика кількість військ і техніки. Але ні в 1941, ні в 2022 рр. ніхто не вірив, що можливий напад.

Коли гітлерівці напали на кордони України, відступаючи, радянська влада застосовувала тактику «спаленої землі». Усі промислові підприємства, якими могли б скористатися німці, підлягали знищенню. Наприклад, Київ зазнав страшніших руйнувань від відступу радянських військ, які висадили в повітря багато визначних споруд міста, ніж від наступу німців. В Донбасі було затоплено майже всі шахти, було зруйновано гігантський комплекс заводів в Подніпров'ї, та всі 54 домни в республіці [1].

Відповідно, СРСР вимушений був у ході війни переводити економіку на «військові рейки». Але там був Урал і Сибір, де будувалися нові підприємства і була виключно державна власність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ході російсько-української війни не було часу займатись науковими розробками цієї проблеми. В основному друкується художня – емоційно-чуттєва – література. Тому основні думки були вивчені з інтерв'ю економістів, експертів, представників урядових структур. Так, О. Данілов – Секретар Ради національної безпеки писав про можливість переходу на «військові рейки», Міністр фінансів С. Марченко – про військову індустрію. С. Рахманін – член парламентського комітету з питань небезпеки, оборони та розвідки, Голова наглядової ради ЕФІ І. Лескі та Д. Бадрак писали про економічні можливості України з випуску власної зброї для фронту. Ю. Свириденко – перший віцепрем'єр, міністр економіки піднімала питання про найважче в сучасній українській економіці. Начальник ГУР Міністерства оборони Д. Буданов висловлювався про збільшення обсягів власного виробництва зброї.

Формулювання цілей статті. Метою статті є історичний аналіз економічної ситуації в Україні 2022-2024 рр. під час російської інтервенції в Україну.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній війні Росії проти України ситуація значно гірша. Тепер багато техногенних факторів, які погіршують економічну ситуацію. Вся територія України прострілюється і вже російські окупанти проводять тактику «випаленої землі», зрівнюючи з землею міста, підприємства і села. В таких умовах важко створювати свої нові військові підприємства. І перехід на випуск військової продукції в Україні знову відбувається в ході війни. А чи можливий взагалі перехід української багатовекторної економіки на «військові рейки» повністю? На це питання дав відповідь у своєму інтерв'ю

Секретар Ради національної безпеки та оборони Олексій Данілов [2]. Він сказав наступне: «Коли починають використовувати словосполучення «перехід економіки на воєнні «рейки», то варто усвідомити, що це не зовсім коректна річ. Якби ми жили в СРСР, там, де адміністративна команда переходу всіх і вся, де всі підприємства були державної форми власності, де була зовсім інша система державного управління. Це була замкнута система, тож нам перейти повністю на «військові рейки» фізично неможливо», – сказав Данілов [2].

За його словами, забезпечення Збройних сил України боєприпасами, ракетами та бронетехнікою відбувається силами держави у тісній співпраці з приватними підприємствами, зокрема, і з виробниками інших країн. «Вже є спільні підприємства, які виготовляють ті чи інші засоби, зокрема, і не тільки на території нашої країни, а й за її межами», – додав Данілов. Тобто, так чи інакше, а перехід економіки на випуск військової продукції відбувається.

Зрозуміло, що через агресію Росії українська економіка зазнала найбільших втрат за часи своєї незалежності.

Економісти вважають, що найгірші економічні показники в мирний час у незалежній Україні припадали на 1994 р., коли ВВП скоротилося на 22,9 %, інфляція сягала 401 %, так звана галопуюча інфляція.

Під час російського вторгнення у 2022 р., ВВП в Україні скоротилося на 32 %, а інфляція досягла досить помірного рівня і не перевищувала 30 %. Очікування були гіршими, чекали скорочення ВВП на 50 % і навіть більше, враховуючи масштаби руйнувань і шкоди, яку заподіяла Росія [3].

Енергія взаємопідтримки народу і уряду допомагала вчасно і належно реагувати на всі виклики. «Завдяки злагодженій роботі Президента, Прем'єр-міністра і всієї команди Уряду, а також завдяки допомозі західних партнерів вдалось швидко взяти економічну ситуацію під контроль і перелаштувати її відповідно до умов» [3].

Коли почалася війна, для економіки України важливо було встояти. Завдання Міністерства економіки були складними: зберегти працівників підприємств, які забезпечують роботу ключових галузей економіки, виконують мобілізаційні завдання, забезпечують потреби населення, зокрема гуманітарні, ефективно використання обмежених ресурсів резервного фонду та матеріального резерву, а також створення зеленого коридору для постачання зброї та товарів подвійного призначення, який гарантує при цьому прозорість і підконтрольність цих постачань і дотримання міжнародних зобов'язань.

Стабілізувати економіку було дуже складно, не було досвіду роботи в умовах війни. Були зруйновані шляхи, мости, зруйнована логістика внутрішньої торгівлі, яка могла перетворитися на глобальну продуктову кризу. У березні 2022 р. всі наочно бачили, як люди все розкупували і зникали товари з магазинів, але і дуже швидко поповнювались завдяки правильним підходам.

Гостро постала також енергетична проблема. І в 2022-2023 рр. і зараз ведеться постійна робота з країнами-партнерами щодо постачання обладнання для відновлення генерації та електропостачання.

Негативні процеси відбувалися скрізь, в тому числі і в бізнесі, багато підприємств на зруйнованих територіях закривалося. За даними статистики, у перші місяці повномасштабного вторгнення близько 47 % підприємств Сходу припинили або майже припинили роботу. Для підтримки українського бізнесу, який постраждав через російську агресію, міністерство економіки запустило кілька цільових програм підтримки.

«Було адаптовано ключову програму підтримки бізнесу до потреб, викликаних війною. В умовах війни запрацювало Експортно-Кредитне Агентство, яке застрахувало експорту на 3 млрд грн. Було забезпечено релокацію 788 підприємств з небезпечних районів. З 1 липня 2022 р. працює програма «є робота», в рамках якої надано 3662 гранти для бізнесменів, які відкриють чи розширять свій бізнес. Програмою стимулювання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб скористувалося понад 9 тисяч роботодавців. Завдяки ній було працевлаштовано 15,7 тис. громадян» [4].

В умовах війни була спрощена процедура ведення бізнесу: на декларативний принцип перевели 58 з 84 дозволів, 13 з 35 ліцензій та до 500 інших послуг для публічних бізнесу [4].

В умовах війни вперше в історії української економіки немає жодних мит та квот на експорт до ЄС. Як результат – експорт до ЄС цього року склав 25,7 млрд доларів, що на 1,4 млрд більше, ніж минулого року. Так само повністю без мит відбувається експорт до Британії та Канади [4].

Як сказав Президент В. Зеленський: «Росія нікуди не подінеться», не щезнуть і її плани загарбання України». Тому дуже важливо направити економіку України на шлях випуску власної зброї [4]. Міністр фінансів С. Марченко вважає, що «економіка вже переходить на воєнні рейки і це те, чим 2024 рік буде відрізнятися від 2023-го. «Ми вже не відновлюємо, а будемо власні військові спроможності. У нас є кошти для того, щоб сформувавши запит на системи БпЛА, щоб дати розвиток іншим мілітарним індустріям. Скажу як міністр фінансів, воєнні рейки – це не тільки про військову індустрію, це і про розуміння суспільства, що в нас війна. На жаль, поки що ми живемо в досить специфічній реальності, коли в нас усе добре, є стабільність макроекономічна, курсова. Але ця реальність потребуватиме корекції, якщо ми хочемо перейти на воєнні рейки. Це обмеження суспільного споживання. Нам потрібно зменшити його в декілька разів, тому що ми споживаємо в основному імпортовані товари й послуги, це визначає наш економічний потенціал», – зауважує міністр [4].

Член парламентського комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки Сергій Рахманін. зазначав про надто повільні темпи. «Є певні речі, які треба робити негайно, на вчора. Наприклад, виробництво порохів. У нас їх немає взагалі, а вони потрібні. З вибуховими речовинами взагалі погано: у нас немає власного тротилу, гексогену, немає виробництва нітроцелюлози і ще багато. Тому від певних речей треба буде відмовлятися, а на певних речах треба буде концентруватися. тут слід використовувати не тільки різні фінансові інструменти, але й організаційні, технічні», – наголошує нардеп[4].

Бізнесмен, голова наглядової ради EFI Group Ігор Ліскі вважає, що нам потрібен підприємницький, або смарт-підхід. Перемогти Росію у виробництві товарів ОПК радянськими підходами шансів немає. «Ми можемо перемогти тільки ефективністю», – додає бізнесмен[5].

Відомо, що зараз у держави не вистачає коштів для закупки української військової техніки. «Ви знаєте, скільки нам постачає Rheinmetall і скільки там прибутку? 400–500 %. Якщо ви кажете, що нашим партнерам можна заробляти, а українським, які готові вкладатися в цю історію, не можна, то це неправильний підхід. Я вважаю, що ми втратимо набагато більше, якщо не створимо умов для виробництва деяких видів боєприпасів або озброєння. Звісно, нам цього не вистачить, але ми можемо робити не гірше, а інколи краще і в рази дешевше»[5]

Експерт нагадав, що переведення економіки на «воєнні рейки» – це комплекс заходів, спрямованих на максимальну концентрацію суспільства і економіки для виконання військових цілей. «Починати треба завжди з грошей. Це консолідація всіх державних фінансів в одному місці незалежно від того, чи це місцеві податки, чи це податки центрального бюджету. Існування і фінансування видатків місцевих органів влади має здійснюватися через кошторис, який затверджується Міністерством фінансів і виключно в межах першочергових завдань, таких, наприклад, як забезпечення заробітних плат вчителям, лікарям-бюджетникам, якісь мінімальні видатки на житлово-комунальний сектор. Ну і, по суті, все. Питання про благоустрій, перекладання бруківки, про інші речі, які дійсно є надзвичайно важливі для територіальних громад, але у воєнний період вони точно не є актуальні», – зазначив він.

Крім того, за словами експерта, мобілізація має здійснюватися не лише на фронті, а й у трудовій армії. Він пояснив, що в Україні є дефіцит робітничих професій, тому швидке навчання і отримання людьми виробничих навичок та мобілізації їх на конкретне виробництво також є елементом переведення економіки на «воєнні рейки».

І останній крок – обмеження споживання в суспільстві. За спиною кожного мобілізованого має стояти шість платників податків[6].

Загалом, за даними міністерства фінансів, основними джерелами фінансування держбюджету від початку війни і до жовтня є військові облигації, кредити від міжнародних фінансових організацій, а також двосторонні кредити та гранти.

При цьому НБУ викупив ОВДП (читай – надрукував грошей) на 315 млрд грн. Інші покупці ОВДП дали менше половини від цієї суми (145 млрд грн). Зрозуміло, що війна – це

дуже дорого. Решта коштів надійшла ззовні. У першу чергу від США, фінансова допомога яких становить понад 180 млрд грн, або майже 8,5 млрд доларів [6].

До головних «донорів» українського бюджету належать також ЄС, Канада, МВФ, Німеччина, Світовий банк, Європейський інвестиційний банк, Японія та Британія [6].

Висновки. Отже, спеціальних досліджень з історії переходу економіки України під час російського вторгнення на «військові рейки» поки немає. Зате про цей самий перехід під час Другої світової війни, пишуть до сьогодні. Але бачимо, що не всі погоджуються з тим, що в Україні це можливо, посилаючись на командно-адміністративну систему СРСР. Дійсно, економічна ситуація 2022 р. та 1941 р. сильно відрізняється, що викликає значні проблеми і труднощі. Але ж в Україні оголошено військовий стан, є поняття військової дисципліни. Таким чином, це питання зовсім не вивчене, і тут величезний пласт матеріалів для дослідників.

Список використаної літератури

1. Економічний розвиток України в роки війни і перше повоєнне десятиліття. URL:<https://buklib.net/books/29170/>(дата звернення 20.03.2024).
2. Данілов О. Секретар Ради національної безпеки та оборони. Чи можливий повний перехід економіки на військові рейки? URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3785410-povnogoperehodu-ekonomiki-na-voenni-rejki-ne-bude-bo-mi-ne-v-srsr-danilov.html> (дата звернення 20.03.2024).
3. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/> (дата звернення 20.03.2024).
4. Воєнні рейки: як економіці дожити до перемоги. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389> (дата звернення 18.03. 2024)
5. Чи готова українська економіка перейти на «воєнні рейки»? URL:https://lb.ua/economics/2023/12/20/589917_chi_gotova_ukrainska_ekonomika.html (дата звернення 27.03.2024).
6. Експерт назвав заходи для переведення економіки на «воєнні рейки». URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3825059-ekspert-nazvav-zahodi-dla-perevedenna-ekonomiki-na-voenni-rejki.html> (дата звернення 25.03.2024).

References

- [1] Ekonomichnyi rozvytok Ukrainy v roky viiny i pershe povoienne desiatylittia [Economic development of Ukraine during the war years and the first post-war decade]. Available at: <https://buklib.net/books/29170/> (accessed 20 March 2024).
- [2] Danilov O. Sekretar Rady natsionalnoi bezpeky ta oborony [Secretary of the National Security and Defense Council. Is a complete transition of the economy to military rails possible?]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3785410-povnogoperehodu-ekonomiki-na-voenni-rejki-ne-bude-bo-mi-ne-v-srsr-danilov.html> (accessed 20 March 2024).
- [3] Ekonomichna pravda [Economic truth]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/> (accessed 20 March 2024).
- [4] Voienni reiky: yak ekonomitsi dozhyty do peremohy [Military rails: how the economy survives to victory]. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63270389> (accessed 18 March 2024).
- [5] Chy hotova ukrainska ekonomika pereity na voienni reiky? [Is the Ukrainian economy ready to switch to "war rails"?]. Available at: https://lb.ua/economics/2023/12/20/589917_chi_gotova_ukrainska_ekonomika.html (accessed 27 March 2024).
- [6] Ekspert nazvav zakhody dlia perevedennia ekonomiky na «voienni reiky» [The expert called the measures to put the economy on "war rails".]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3825059-ekspert-nazvav-zahodi-dla-perevedenna-ekonomiki-na-voenni-rejki.html> (accessed 25 March 2024).

Надійшла до редколегії 15.04.2024